

ВЛАДИМИР КРИВОШЕЈЕВ

КАДА СУ ЖИВЕЛИ КНЕЗОВИ ВЕЛИМИРОВИЋИ КТИТОРИ МАНАСТИРА БОГОВАЋА

Стручна и објективно реализована критика историјских извора има за циљ да истраживачу понуди јасно утврђене историографске факте. Међутим, многе нејасноће и двосмислености са којима се историографи срећу у свом суочавању са изворима могу довести до потпуно супротних тумачења једног истог текста. Очити пример оваквих заблуда је недоумица везана за време у коме су живели кнезови Велимировићи, које извори помињу као ктиторе манастира Боговађа.¹ Податке о њима је оставио некадашњи архимандрит тога манастира, уметник и хроничар, Хаџи Рувим Нешковић. Из Срема, где се почетком аусто-турског рата склонио од Турака, он се, 1790. године, враћа у Смедеревски санџак, и заједно са још двојицом монаха, Василијем Петровићем и Герасимом Георгијевићем (Хаџи Ђера) обнавља братство манастира Боговађа, а потом организује радове на реконструкцији манастирских објеката, спаљених од стране Турака 12. августа 1789. године.² Ови радови су отпочели 1791., а завршили се 1795. године, о чему је Рувим оставио више записа на маргинама и празним листовима манастирских књига.³ Док већина записа сведочи из прве руке о текућим пословима обнове, два су нарочито занимљива, будући да, истина штуро, а како ћемо видети и нејасно, преносе старе вести о оснивању манастира у 16. веку.

На први поглед јасне, ипак, информације из ова два записа су од стране различитих истраживача различито и тумачене, што је довело до тога да се личности ктитора, помињане у овим изворима, смештају на две тачке хронолошке лествице, међусобно удаљене око 250 година: на средину 16. и крај 18. века. Први од поменутих записа пронађен је на нерегистрованој страни рукописног Апостола из манастира Боговађе, и он гласи: "Сего года, јунија месеца 13 числа 1791. лета, бијаху три брата: јеромонах Рувим, поклоник гроба господња, рожденијем из села Бабине Луке, втори брат, јеромонах

¹ Манастир Боговађа, са црквом Светог Ђорђа, налази се у Ваљевском округу, недалеко од Лајковца. Током првог српског устанка у њему је кратко време заседао Правителствујући совјет сербски.

² Боривоје Маринковић, Хаџи Рувим – пре целине пре смисла, I, Ваљево 1989, 371 (у даљем тексту Хаџи Рувим).

³ Хаџи Рувим II, 9, 43, 47, 105, 115, 172, 215.

Василије Петрович, рожденијем из села Такова тамнавског, трети брат јеромонах Герасим Георгијевич рожденијем от предела Рудничке нахије, села Цернуће, пострижник манастира Вољавче, храма свјатих архангела. И бјаше стара црква, которују преподобни отец Мардарије воздрузил со ктиторима Јованом и Павлом Велимировићем, бивши спахије јабучке. И бјаше та црква одвише малена јако неможно дисат и человек покоја в њој имјети а свјата трапеза за свјати олтар прилепљена, јако неможно бје служителем кругом окрест јеа ходити и бје создана 1554. И ми у то време рата за страх агарјански... бо славу и похвалу свјатоме велико-мученику Георгију распространисмо сеј свјати храм. У нужно време и прискорбно представио се римски кесар Јосиф, српски отец и благодјетел, и смутисја держава јако овце не имутше пастира. У томе лету вишепомјанутоме восјпјатиша Римљани преко воде Саве, а Турком отдаша взјатују земљу. 10. августа проклети фатмишер Валес велику скорб наведе на народ наш и лако разумјесја да ипак би турски Белиград. Всака душа христијанска проплака”.⁴

Други запис се налази на 122. листу Евангелистара (Москва 1730) из ризнице манастира Боговађа. Он гласи:

”Повјест о первеј бившеј цркви сие бје написана. Извоље-нијем отца и поспешенијем сина и совершенијем свјатаго духа аз смерени Мардарије, јеромонах схимник, јему же отечество Вранеши, придох и примих име сие и начех се трудити со промоштију Христа. И во имја јего и пречистија матере јего со братијама мојими и о Христе воздрузисмо церков во славу и похвалу свјатому велико-мученику Георгију. Сему свјатому месту бист ктитор књаз Петар Јован Велимировић со прочими православним христијанима в 1545. Тогда круг солнцу 4 а луне 18”.⁵

Испод овог текста се налази и цртеж две стојеће фигуре, са записом:

”Велимировићи

књаз	књаз
Петар	Павле”. ⁶

Анализом ова два (односно три⁷) записа, пред истраживаче се поставља неколико отворених питања:

А) Када је основан манастир Боговађа: 1545. или 1554. године?

Б) Како су се звали ктитори: Јован и Павле, Петар и Павле, или је један од њих имао два имена: Петар-Јован?

⁴ Исто, 9-10

⁵ Исто, 215.

⁶ Овај текст, који прати цртеж Маринковић презентира као засебан запис: Хаџи Рувим II, 221.

⁷ Ако прихватимо горе наведени став да је текст који прати цртеж посебан запис.

ПОВѢСТЬ ШПОРВЕИ БЫВШЕЙ ЦРКВЫИ СНЦЕ
БѢ НАПИСАНО

НЗВОЛЕНІЕМЪ ОЦА: ИПОСТѢШЕНІЕМЪ СНА:
И СОВЕРШЕНІЕМЪ СЪТАГО ДУХА, АЗЪ СМЕРЕ-
НИИ, МАДАРИЕ ІЕРОМОНАХЪ: СІСНАМНИСЪ
СМЪЖЕ ВРАНЕШИИ ПРІДОХЪ, И ПРІЛІИ ИМЕ
СІЕ: ИНАТЕСЕ ТРОДАНТИ СОПОМОЩІЮ ХРТА: И ВО
ИМА СЪШ: ПРЕКСТІА МАТЕРЕ СЪШ: СОБРАТІА
МЫ МОИИИ. И ШХРТЪ, ВОЗДРЪЗНСИИ ЦР-
КОКЪ, ВОСЛАВЪ И ПОХВАЛЪ: СТОМЪ СЛАВНОМЪ
ВЕЛІКШ МЪЧЕНІКЪ ГЕШРТЪ: СЕМЪ СТОМЪ
МЪСТЪ БЫСТЬ, КИТОРЪ. КИНАЗЪ ПЕТРЪ
ІШАННЪ, ВЕЛИМИРОВИЧЪ, СОПРОЧИИ ПРАВО-
СЛАВНЫИ ХРТИАННЫИ, ВЪ ЗНГ: ТОГДА,
КРЪГЪ СВЯЦУ, Д: А ЛВНЪ, ПТ.

Велимировици

Запис и цртеж из Евангелистара
(Москва, 1730) чуваног у ризници манастира Боговађа
(Копирано из књиге: Б. Вујовић, Уметност обновљене Србије, 1791-1848,
Београд 1986, 207)

Ц) Када су ктитори живели: у 16. веку, када је манастир основан, или крајем 18. века, у доба Хаџи Рувима, када се манастир обнавља?

Циљ овога рада је, колико је то могуће, да одговори на треће питање, али за почетак је ипак потребно да се дотакнемо и прва два.

А) Тешко је са данашњег становишта одговорити који је од наведених датума прави, могућа су два одговора. Један је већ познат из литературе. По њему је манастир Боговађа почео да се гради 1545. а радови су завршени 1554. године. Други би дозвољавао могућност да је Хаџи Рувим у једном од своја два записа направио "lapsus scribiti" пермутујући места цифрама 4 и 5.⁸

Б) Што се имена ктитора тиче можемо претпоставити да је до забуне долазило због чињенице да један од ктитора има два имена, Петар–Јован, на шта нас упућује други од наведених записа⁹ (о томе ће у даљем тексту бити још речи).

Ц) Сада се налазимо пред трећим, централним, питањем расправе:

Када су Велимировићи живели? О томе постоје две хипотезе. Обадве су леценијама, паралелно, опстајале, једна поред друге, не сукобљавајући се у литератури. Аутори који су заступали неку од њих прихватили се је као готову, утврђену чињеницу, коју не треба ни анализирати ни доказивати. Чак, шта више, ни један аутор, износећи једну од хипотеза (наравно, не као хипотезу, већ као утврђену чињеницу) другу и не помиње, ни као алтернативу, нити као негативан историографски факат.¹⁰ Први, и за сада једини који је сучељио обе хипотезе, анализирајући их, био је Боривоје Маринковић (али, о томе ће у даљем тексту бити више речи).

Прва хипотеза, по којој су Велимировићи, ктитори Боговађе, живели у време оснивања манастира, у 16. веку, настала је логичним повезивањем информација из Рувимових записа у којима се ктитори, недвосмислено повезују са оснивачем, Мардаријем и 16. веком:

⁸ Хипотезу о деветогодишњој градњи Боговађе први је изнео Владимир Петковић (Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд 1950, 32). Он своје мишљење износи као изричиту тврдњу а не претпоставку, међутим, такав став са тумачењем познатих записа не може стећи. Што се могућности пермутације бројева тиче, морамо се сетити да такве грешке Рувиму нису биле стране. Лапсуси су му промицали чак и у случају датума сопственог рођења (Хаџи Рувим I, 169, 189, 197)

⁹ Хаџи Рувим II, 215.

¹⁰ Као илустрација, занимљив је пример да се у два броја календара "Колубара" (издавач Радио Ваљево), у чланцима различитих природа, налазе, независно једна од друге, обе поменуте хипотезе. У календару за 1991. годину, у чланку: Библиотека манастира Боговађа (стр.104), Слободан Милеуснић наводи прву, док у календару за 1992., у чланку: Знамените личности ваљевске нахије (стр. 193), Милорад Радојчић, преписујући речи Љубе Павловића, заступа другу хипотезу.

”...И бјаше стара црква катороју преподобни отац Мардарије въздрузил со ктисторима Јованом и Павлом Велимировићима, бивши спахије јабучке... и бје саздана 1554....”.

”... Сему свјатому месту бист ктитор Књаз Петар Јован Велимировић, са прочим православни христијани 1545....”.

Друга хипотеза, по којој су ктитори, поменути у записима, живели у време обнове манастира, крајем 18. века, први пут се појављује почетком 20. века и настала је као резултат премишљања и компарација чувеног антропогеографа Љубе Павловића. Публиковао ју је у свом раду ”Антропогеографија Ваљевске Тамнаве” (Насеља српских земаља, књига 8, Београд 1912, 417–419). Ктиторе које у својим записима помиње Хаџи Рувим Нешковић, Љуба Павловић је чак идентификовао као историји познатог Јована Велимировића – Шаранца, који је крајем 18. века обновио цркву у Јабучју и у њој је и сахрањен, и непознатог Павла, који би (по претпоставци заснованој на презимену) могао да буде отац Шаранчевог савременика Јована – Јорге Павловића.

Обе ове хипотезе су опстале све до наших дана.¹¹ Како смо већ напоменули, оне се у литератури нису уопште сукобљавале све до недавно када их је по први пут сучељио и анализирао Боривоје Маринковић. У свом коментару који прати презентацију поменутог и цитираног записа из рукописног Апостола Маринковић је крајње исцрпно и професионално побројао све заступнике једне или друге хипотезе и сумирајући све адуте дао благу предност другој хипотези.¹²

Уз дужно поштовање према непоновљивом раду Љубе Павловића, као и према исцрпним ерудитивним анализама Боривоја Маринковића, усуђујем се да у свом даљем тексту подржим прву хипотезу, анализирајући старе и доносећи неке нове аргументе са циљем да потврдим став да су Велимировићи, које Рувим у својим записима помиње као ктиторе манастира Боговађа то били у време његовог оснивања, у 16. веку, а не у време обнове.

¹¹ Прву хипотезу су заступали: Л. Мирковић (Старине манастира Вољавча, Београд 1955, 22), М. Трипковић (Манастир Боговађа, Глас цркве бр. 10, Шабац 1924, 437–8), С. Живојиновић (Манастир Боговађа, Боговађа 1971, 7–10), О. Зиројевић (Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије, Београд 1984, 55), В. Петковић (наведено дело), С. Милеуснић (наведено дело)... Другу хипотезу су заступали: Љ. Павловић (Антропогеографија ваљевске Тамнаве, Београд 1919, 417–9), А. М. Поповић (Поменик Шабачко ваљевске епархије I, Београд 1940, 67–8), В. Винавер (Турско становништво у Србији за време I српског устанка, Историјски гласник 8, Београд 1955, 47–8), Р. М. Драшковић (Ваљево кроз векове, Ваљево 1971, 21–22)...

¹² Хаџи Рувим II, 11–34; треба напоменути да се та блага предност, која се назире у коментару записа број 54, у коментару записа број 87 појачава (стр.217–9), а у коментарима записа број 88 (стр. 223–6) претвара у изричиту тврдњу.

1) У својим записима, као што смо видели, Хаџи Рувим јасно и недвосмислено везује Велимировиће за доба оснивања манастира, за оца Мардарија и 1545., односно 1554. годину, и нема места шпекулацијама о композицији у којој су "састављени подаци о догађајима из различитих епоха и људима који не припадају истом времену".¹³

2) У запису из боговађског Апостола пише да су манастир "воздрузил бивше спахије". Ово "бивше" треба разумети као некадашње, из старих времена (На исти начин се тумачи реч "бивша" и у наслову записа из Евангелистара: "...Бившеј цркви...", старој, некадашњој цркви, јер зашто би Рувим бившим називао још живе људе, који ће га усто и надживети.¹⁴

3) Посебан критички приступ завређује један сегмент анализе коју је извршио Боривоје Маринковић. "Хаџи Рувим је очигледно дошао до погрешне информације како је преподобни отац Мардарије подигао цркву манастира Боговађа са ктиторима Јованом и Павлом Велимировићем у 16. столећу (посебно би требало размишљати како је до тога дошло)".¹⁵ По свему судећи Маринковић је у размишљањима у овом питању ушао под веома јаким утицајем идеје Љубе Павловића и зато не дозвољава могућност да су Велимировићи живели у 16. веку. То се види и из дела анализе записа из Евангелистара, где Маринковић, помињући као неодрживу тезу да су Мардарије и Велимировићи били савременици, негира, наравно са правом, сваку могућност да је Мардарије живео у 18. веку, али и не помишља да су они уистину то били јер су Велимировићи живели у 16. веку.¹⁶ Улазећи у ову проблематику са предрасудама преузетим од Љубе Павловића, Маринковић, како смо видели, сматра да је Хаџи Рувим погрешно пошто је имао лоше информације. Међутим, да ли је до грешке могло да дође будући да информације о ктиторима из 18. века Рувим не би добио из друге руке јер је то управо његово време када он активно учествује у обнови манастира, има увид у све радове и познаје лично све раднике који зидају објекте а камоли ктиторе са којима би по природи ствари морао бити више него у сталном блиском контакту.¹⁷

4) Један, драгоцен доказ да ктитори Велимировићи нису могли да буду Рувимови савременици пружа нам и цртеж, који прати записе у Евангелистару. "Цртеж представља две стојеће фигуре, одевене у дугачке хаљине, огрнуте у богате огртаче, са високим капама на главама. То су ликови кнеза Петра и Кнеза Павла Велимировића".¹⁸

¹³ Хаџи Рувим II, 218.

¹⁴ Љ. Павловић, наведено дело.

¹⁵ Хаџи Рувим II, 27.

¹⁶ Исто, 218.

¹⁷ Видети напомену број 3 и В. Кривошејев, Цртице из живота Хаџи Рувима Нешковића, Гласник Међуопштонског историјског архива Ваљево бр. 26-7, Ваљево 1993.

¹⁸ Б. Вујовић, Уметност обновљене Србије 1791-1848, Београд 1986, 206-7.

Ове фигуре стоје на облаку, што наивна визија, којом уметник настоји да дочара рајско насеље у коме се налазе ктитори манастира, а неоспорно је да је Јован Велимировић - Шаранац надживео Рувима који је цртао речене претставе. Одећа у коју су ове две фигуре обучене приказана је доста штуро и стереотипно. По неким, раније изнетим претпоставкама, реч је о монашкој одори,¹⁹ а неоспорно је да Шаранац није био монах, али се да претпоставити да су то били ктитори из 16. века јер по средњевековној традицији, пренетој и у касније периоде ктитори су се често закалуђеривали у својим задужбинама, ако не одмах по изградњи, а онда пред крај живота. Са овог аспекта нам делује прихватљива и она, у записима изнета констатација "бивше спахије". Можда то бивше не треба схватити само као некадашње, већ као: некад спахије, а потом монаси. Ту би лежало и објашњење тајне двојног имена једног од ктитора, Петар - Јован. Није ван разума да је једно од та два имена световно а друго духовно.

5) Следећи доказ се може везати за питање извора за информације које Рувим пренести у својим записима. Са ког историјског извора су ти подаци, каква је природа тих извора, дали су и данас сачувани? Одговоре на сва ова питања није једноставно дати, али пођимо од последњег. Да ли је неки од тих извора сачуван? Одговор је да. Истина, не у оригиналу, већ, како је то често случај, у каснијем препису. Реч је управо о самом запису из Евангелистара. Погледајмо пажљиво његов наслов: "ПОВЕСТ О ПРВОЈ, БИВШОЈ ЦРКВИ СИЦЕ БЈЕ НАПИСАНА". Како реч "сице" има прилошко значење и преводи се: тако, овако, транскрипција наслова би била: "ПОВЕСТ О ПРВОЈ, БИВШОЈ ЦРКВИ ОВАКО ЈЕ БИЛА НАПИСАНА". Дакле Рувим само преноси неки стари текст о историјату манастира. Он није аутор, он је преписивач. Али ко је аутор и када је текст настао? Одговор на то питање ћемо такође наћи у самом тексту: "...Ја смерни Мардарије, јеромонах схимник, коме је завичај Вранеш, приђох и примих име ово и почех се трудити са помоћу Христа и у име Његово и пречисте матери Његове, са братијом мојом у Христу воздрузисмо цркву у славу и похвалу Светом славном великомученику Георгију. Том светом месту био је ктитор Петар Јован Велимировић са осталим православним хришћанима у 1545..." Како видимо, Рувим преписује текст настао 1545. (или 1554?) од руке самога оснивача манастира Мардарија, а Мардарије је тај који

¹⁹ Мишљење да су фигуре ктитора обучене у монашке одоре први је изнео Љ. Стојановић (Стари српски натписи и записи, књ. 6, 69). Због штурости и стереотипности цртежа детаљи одежде се не могу разабрати, што дозвољава постојање и другачијих мишљења. Професор др Бранко Вујовић сматра да би могло да буде реч и о средњевековној великашкој одежди (мишљење изнето у усменом разговору). Било како било, неоспорно је да приказана одећа не одговара ни једној групи које срећемо у северозападној Србији код световног становништва.

као ктиторе помиње Велимировиће. Са овим сазнањем у потпуности отпада могућност о Велимировићима као ктиторима у 18. веку, а идеја о њима као савременицима Мардарија, у 16. веку, из свере хипотезе прелази у позитивна историографска факта. Али да се задржимо још мало на овом извору. На празној страници Евангелистара имамо препис. Али, каква је природа оригинала?

Овај запис представља целину са цртежом који га прати, а о њему су многи аутори већ изнели претпоставку да га је Рувим радио по остацима ктиторске фреске очуваним у порушеном манастиру са намером да податке, који су преживели турска разарања, сачува за поколења пре него што и они буду уништени неминовним потребама предстојеће градње коју захтева обнова манастира.²⁰ Логично је да се иста претпоставка може применити и за запис. О томе сведочи и посебна пажња са којом је он исписан. Свако слово је "цртано", што није баш карактеристично за Хаџи Рувима који, осим кад је реч о флоралним мотивима украшеним иницијалима углавном користи курзив.

Ако се на основу свега до сада изнетог сложимо са констатацијом да су Петар и Павле Велимировићи, које Рувим помиње као ктиторе манастира Боговађа, живели у 16. веку било би занимљиво размотрити како је настала она друга, погрешна, претпоставка. Вратимо се до њеног извора. Неоспорно је да су изворишта ове претпоставке управо ставови Љубе Павловића изнети у његовом делу "Антропогеографија ваљевске Тамнаве".²¹

Географ по струци, Павловић је кренуо научном стазом коју је пре њега трасирао Јован Цвијић и врло брзо се показао као изванредан настављач Цвијићевог дела. Иза њега је остало више значајних антропогеографских радова у којима је дао и низ драгоцених података из прошлости територија које је проучавао, чиме је оставио велики допринос и за историографију.²² Ипак, у центру Павловићевих истраживања биле су теме из антропогеографије, а догађајна историја је обрађивана у оним питањима која се непосредно додирују и преплићу са Павловићевом струком, док су преостале теме из прошлости, иако у великој мери заступљене, ипак остале на периферији научне обраде. Дајући велики допринос историографији Ваљевског краја, Љуба Павловић је ипак на прво место ставио своју струку, антропогеографију. Стога се не треба чудити што му се по питањима догађајне историје поткрадају и неке грешке (а ко их нема?). Неке од њих су уобичајене, какве историографија свакодневно

²⁰ М. Коларић, Прилог проучавању српског сликарства с краја XVIII и почетком IX века, Београд 1951, 109; М. Ђоровић-Љубинковић, Л. Мирковић, Старине манастира Боговађа; М. Ђоровић-Љубинковић, сп Археолошки споменици и налазишта у Србији I, Београд, 1953, 116; Б. Вујовић, Уметност обновљене Србије 1791-1848, Београд 1986, 206-7.

²¹ Београд 1919, 417-9.

²² Видети: М. Трипковић, Љубомир Павловић као историчар, Ваљевац, велики народни календар за просту 1994. годину, Ваљево 1994, 152-62.

превазилази у свом развоју, док су друге настале као резултат непоштовања (у то време, истина још недовољно утврђених) метода историјске науке. Погледајмо шта Павловић пише у вези ктитора Боговађе: "Хаџи Рувим, знаменити Боговађски архимандрит записао је да је Јабучки спахија Јован Велимировић Шаранац, у друштву са Павлом, оцем Јоргиним, другим сеоским спахијом, 10. августа 1791. оправио манастир Боговађу".²³ Ово је веома слободна и надасве погрешна интерпретација Хаџи Рувимовог записа из Апостола, будући да у запису нема речи ни о Шаранцу, ни о Јоргином оцу, већ пише само "Јован и Павле Велимировић", и то у контексту да су манастир помогли у време Мардарија, у 16. веку, што је Павловић изоставио. Ипак, Павловићу се не може приписати злонамерност, будући да је очигледно да он своју хипотезу није стварао на основу потпуно исправног познавања Рувимовог записа, већ на основу искварене верзије до које је дошло или заборављањем, или добијањем погрешног текста од неког трећег лица.²⁴ То се види и из чињенице да Павловић као датум почетка обнове манастира наводи 10. август, а тај датум се у оригиналном тексту везује за сасвим други догађај (видети текст из Апостола), док је обнова почела 13. јуна.²⁵

Само се овако, погрешном интерпретацијом због заорава или лоше обавештености може објаснити заблуда у којој се нашао Павловић, водећи за собом и друге истраживаче. (Истина, мора се признати и магнетска привлачност случајности појаве истог презимена, као и села Јабучја у коме су живели и сахрањени и Шаранац и Јорга). Тако се десило да је Јован Шаранац, из 18. века, уденут у причу о оснивању манастира у 16. веку. Али како је у ту причу доспео отац Јорге Павловића?

Погледајмо прво још неке цитате из дела Љубе Павловића: "У доба турске владавине, у Србији је било и спахија од српске народности. У селу Јабучју, највећем селу ове области, била су три господара села, три сеоске спахије чији су односи према сељацима били исти као и код спахија турске народности. Тако се прича да су биле сеоске спахије Марко Илић Грк, Јован Јорга Павловић и Јован Велимировић Шаранац, који су сва тројица помрли између 1804. и 1827. године, не као сеоске спахије већ као народни кнежеви".²⁶ Пошто је увидео да је Шаранац имао савременика који се презивао Павловић, Љуба Павловић је закључио (што не мора да буде тачно),

²³ Љ. Павловић, наведено дело.

²⁴ У свом раду Љ. Павловић је често користио податке до којих је дошао посредством друге особе. Не ретко, то нису биле мање информације већ и тематске целине. Тако, у његовој књизи Колубара и Подгорина (Антропогеографска посматрања, Ваљево 1991, фототипско издање) на 569. страни пише: "По опису г. Светозара Д. Петровића, свештеника бранковачког" и то се односи на цело поглавље о Бранковини.

²⁵ Видети Хаџи Рувим II, 9–10.

²⁶ Љ. Павловић, наведено дело.

да се његов отац звао Павле, и не базирујући се на то што се по Рувимовом запису Павле презивао Велимировић и што је највероватније био брат Петра – Јована, сматрао је да је идентификовао и другог ктитора.

Тако је, из погрешно протумаченог Рувимовог записа, са жељом за идентификацију помињаних личности по сваку цену, и уз мало маште, Љуба Павловић створио хипотезу која је на погрешан траг навела многе доцније истраживаче и у литератури наставила да живи преко осам деценија.

ЕКСКУРС

(уместо закључка)

Ако смо се сложили да су ктитори Боговађе живели у 16. а не у 18. веку (а сада имамо довољно аргумената за то) можемо направити један краћи осврт у прошлост и погледати да ли у Ваљевском крају, а близу Боговађе, има још трагова који нас могу упутити на постојање фамилије Велимировић у првим вековима турске владавине.

Није било потребно пуно истраживати да би смо дошли до првих трагова који би нас, за сада само хипотетички, повезали са боговађским Велимировићима. Идући од Боговађе ка југозападу, петнаестак километара ваздушном линијом, на обали реке Лепенице, недалеко од села Кључа, налазе се остаци старог града са црквицом унутар зидина²⁷ који су у народу познати као Велимирови двори, и легенда их везује за Велимира, непознатог великаша из времена кнеза Лазара.²⁸ У непоузданим легендама често се крије и зрно истине. У легенди о Велимиру и његовим дворима то зрно истине би могло да буде управо постојање породице Велимировић чији би родоначелник могао бити управо поменути Велимир.

Даљим истраживањем може се доћи до далеко чвршћих трагова Велимировићима него што их може дати једна легенда. Пет километара југоисточно од Кључа, а такође петнаестак од Боговађе, налази се Рибничка црква. Почетком овога века она је подигнута на месту манастира који се ту налазио од давнина. О старости овог манастира сведочили су, данас на жалост уништени, натписи на каменим плочама у манастирској цркви. Ти натписи су израђени по наруџбини кнеза Јовице Милутиновића када је почетком треће деценије 19. века обнављао манастир, али на њима се налазе и подаци из знатно старијих времена, о оснивању а потом и о обнови манастира у 16. веку. О извору ових информација ми данас не знамо ништа, али је реално претпоставити да су ти подаци пренети са неке старије, у

²⁷ Археолошки споменици и налазишта у Србији I, Београд 1953, 367.

²⁸ М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија II, 362–8.

време обнове манастира већ оштећене плоче. Први натпис помиње да су манастир основали браћа Савко и Радул са Радуловим сином Воином 1518. године, уз напомену да је манастир обновио Јовица Милутиновић 1823.²⁹

Други натпис гласи: "Благословенијем отца и поспешенијем сина и совершенијем свјатаго духа аз Христу раб Вукдраг Велимировић, обретох свјату обитељ свјатих славних апостола Петра и Павла запуштившу подизах и пописах елико возможно от Богом дано нам стежаније. Соверших лета 7050 јулија 27. С трудом и помоћу кнеза Јовице Милутиновића из села Санковића".³⁰

Како се из овога натписа види, 7050. године по византијском календару, односно 1542. године, само неколико година пре оснивања Боговађе, а петнаестак километара даље, извесни Вукдраг Велимировић обнавља један манастир, основан само 22 године раније.

Према свему овоме, помињање презимена Велимировића у 16. веку није везано искључиво за Боговађу. Неки Велимировићи су били и китори Рибничког манастира, а за извесног Велимира је везано постојање града код Кључа. На три угаоне тачке троугла површине тридесетак километара квадратних наилазимо на грађевине везане за Велимира, односно Велимировиће. Ова чињеница наравно није доказ, али је добра полазна основа за даља истраживања која би могла да потврде или негирају постојање великашке породице Велимировић која је на почетку новог века имала велики утицај у овим областима и која је поколења задужила не малим киторским деловањем, наравно сразмерно могућностима свога времена.

За сада све ово остаје у свери претпоставки (сем раније доказане чињенице да су Велимировићи из Рувимових записа живели у 16. веку) будући да сиромашни историјски извори за тај период не дају чврсте основе на којима би се ова идеја стабилније развијала, а саме поменуте чињенице нису довољне за озбиљно егзистирање ове хипотезе. Међутим, она може бити добра идеја водиља будућим истраживачима прошлости северозападне Србије који буду у могућности да користе богату, али нашој научној јавности не довољно познату грађу из турских архива.

²⁹ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи II, запис број 4026.

³⁰ Исто, запис број 4027; видети исто, књига VI, запис број 10049.

³¹ После предаје овога чланка, а током штампарске припреме Зборника, појавио се из штампе нови рад који указује на постојање још једне легенде о Велимировим дворима у селу Кључу, која је аутору овога чланка раније била непозната, а која даје нову тежину хипотези о постојању великашке породице Велимировић, у 16. веку, у ваљевском крају. Речени рад је, презентирајући резултате археолошких истраживања у Кључу, објавио археолог Жељко Јеж, под насловом: Велимирови двори у селу Кључ код Мионице (Ваљевац, велики народни календар за преступну 1996., Ваљево, Агенција Ваљевац, 1996, стр. 57).

За разлику од прве легенде, која Владимира доводи у везу са кнезом Лазаром, по овој другој легенди Велимир је био вазал турског султана и учествовао је у опсади Београда 1521. године. За своје заслуге је добио спахилук који је обухватао и село Кључ, где је подигао свој замак.